

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

УДК 346 (094.4) + 347 (094.4)

*Крупка Ю. М.**Київський національний торговельно-економічний університет**Мищук В. В.**Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного***КОЛІЗІЇ МІЖ НОРМАМИ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО
КОДЕКСІВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

У статті досліджуються проблеми, що виникли на шляху узгодженості норм Цивільного та Господарського кодексів України, виявляються протиріччя між ними, які ускладнюють їх практичне застосування. Також запропоновані певні практичні шляхи вирішення зазначених колізій

Ключові слова: Цивільний кодекс, Господарський кодекс, узгодженість, колізії, протиріччя

За загальноприйнятим уявленням кодифікація є ефективним інструментом подолання суперечностей та інших неузгодженостей у законодавстві, усунення множинності нормативних актів, прогалин і колізій у регулюванні суспільних відносин. За її допомогою досягаються поліпшення структури правових актів, удосконалення їх логіки, термінології тощо.

В даному контексті можна зазначити, що кодифікація законодавства – це певна форма переробки нормативних актів в певній сфері правовідносин. Можна також говорити про спосіб якісного упорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості та компактності, звільнення нормативного масиву від застарілих норм. Під час кодифікації здійснюється спроба об'єднати й систематизувати правові норми, що виправдали себе, можливо, переробити їх зміст, викласти нормативні приписи внутрішньо узгодженими з метою забезпечення максимально повного регулювання відповідної сфери відносин. Кодифікація спрямована й на те, щоб критично переосмислити діючі норми, а також подолати протиріччя і неузгодженість між ними.

Кодифікація – це форма правотворчості. Вона є узагальненням чинного регулювання, спрямованим на встановлення нових норм, що відображають назрілі потреби суспільної практики і долають прогалини правового регулювання. Кодифікація – це форма вдосконалення законодавства по суті, і її результатом є новий зведений законодавчий акт стабільного змісту (кодекс, положення, статут тощо), що заміняє раніше чинні нормативні акти з даного питання. Поєднання в кодифікації упорядкування і оновлення законодавства дозволяє розглядати її як найбільш досконалу, вищу форму правотворчості [1, с. 408].

На думку В.Щербини, в силу деяких об'єктивних і, головним чином, суб'єктивних причин здійснити кодифікацію господарського законодавства, так як вона задумувалася розробниками проекту Господарського кодексу України (далі – ГК України – авт.), не вдалося [2].

Повернувшись трохи у минуле необхідно згадати, що Україна занадто довго зволікала з ухваленням нової економічної конституції – ЦК України. І зовсім несподівано дія ЦК України була відразу ж суттєво ускладнена тим, що Верховна Рада України одночасно прийняла і ГК України.

Парадоксально, але навіть попри те що проект ГК Кодексу у своїй назві містив обидва терміни (і “господарський”, і “комерційний”), після свого прийняття даний кодифікований акт замість регулювання суто приватних відносин, зажадав втрутитись у публічні й перетворився на фактичний дублікат ЦК України. Цікаво, що почасти ці два кодекси вирішують якщо і не однакові, то принаймні схожі проблеми, до того ж перебувають у доволі несподіваній ієрархічній структурі, так як за правовою логікою один з них – нормативний акт загального плану, інший – спеціального, проте більшість правовідносин, виписані у ЦК України, навіть ширше і докладніше, ніж у ГК України.

Відзначимо, що, хоча ЦК України є переважно кодексом приватного права, він, незважаючи на значний масив нормативного матеріалу, не може охопити всю специфіку договірно-правових відносин, хоча б тому, що виходить переважно з одноразовості, а не систематичності договорів без орієнтації на прибуток. ГК України залишився гібридом публічного і приватного інтересу з домінуванням першого, хоча це також рано чи пізно матиме свій позитивний ефект, оскільки будуть більшою мірою унормовані взаємини підприємця і держави.

В свою чергу С. Оверчук зазначає, що ГК України не виконав основного завдання: впорядкування господарського законодавства, забезпечення його системності та узгодженості. Замість цього з’явився ще один нормативний акт, який мають враховувати юристи у своїй діяльності. Отже, якщо науковець може отримати цікаву інформацію з ГК України, то для практикуючих юристів цей Кодекс не має суттєвої користі і, як свідчить досвід, використовується лише як додаткове посилання нарівні з основним нормативним актом, що регламентує спірне питання у справі [3].

Нові проблеми виникли і на шляху узгодженості законодавства. Необхідно зазначити, що прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) виявило чимало протиріч між ним та ГК України, які ускладнюють, а то й унеможливають їх практичне застосування.

Таких суперечностей (колізій) норм обох кодексів чимало, і в даній публікації ми спробуємо навести лише деякі з них, що *являє мету статті*.

Перш за все зазначимо, що у статті 63 ГК України вводяться поняття колективної і змішаної форм власності (на базі об’єднання майна різних форм власності). Разом з тим Конституція і ЦК України щодо власності визначають лише приватну, державну та комунальну власність і не виділяють колективної і змішаної форм власності.

Також, поряд із правом власності статті 133 та інші ГК України закріплює інститут права господарського відання та права оперативного управління, на відміну від ЦК України, який виділяє лише право власності та інші речові права на чужі речі.

Разом з тим вважаємо, що на сучасному етапі розвитку України з метою ефективного і раціонального використання державного майна не слід беззастережно відмовлятися від права господарського відання та права оперативного управління, оскільки продовжують існувати державні комерційні і казенні підприємства.

Щодо визначення правової природи права господарського відання в юридичній

літературі була висловлена цікава думка про те, що зазначене речове право є тотожним праву власності, в той час як “право власності” держави на майно державного підприємства не є правом власності, а є сукупністю прав єдиного учасника та повноважень органу юридичної особи – державного підприємства. Здійснюючи такі повноваження, тобто діючи як орган юридичної особи, держава тим самим здійснює право власності державного підприємства на належне йому майно. Поняття права (повного) господарського відання виникло внаслідок ідеологізації радянського права, є інструментом підміни понять, використаним для доведення вірності помилкового, але дуже бажаного з ідеологічної точки зору твердження – про належність державі на праві власності чужого майна [4].

По-друге, згідно зі статтею 83 ЦК України товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Відповідно до статті 85 ЦК України непідприємницькі товариства не мають на меті одержання прибутку. В свою чергу стаття 79 ГК України встановлює, що господарські товариства створюються з метою одержання прибутку.

По-третє, наступне протиріччя проявляється в тому, що статті 189 і 198 ГК України передбачають, що грошові зобов'язання можуть виражатися тільки в національній валюті України, крім випадків, передбачених законодавством, а згідно зі статтею 524 ЦК України – також в іноземній валюті.

Визначення виду штрафних санкцій у ГК України не збігається з визначенням таких санкцій у ЦК України. Так, у частині 1 статті 549 ЦК України штраф і пеня розглядаються як різновиди неустойки, в той час як у частині 1 статті 230 ГК України неустойка розглядається як окремий вид штрафних санкцій.

За загальним правилом ЦК України за порушення зобов'язання неустойка підлягає стягненню у повному розмірі незалежно від відшкодування збитків (стаття 624). Згідно із загальним правилом ГК України збитки відшкодовуються в частині, не покритій штрафними санкціями (стаття 232). Як бачимо, одне правило прямо суперечить іншому. Але в цьому протиріччя не закінчуються.

Так, відповідно до пункту 2 статті 22 ЦК України збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. В свою чергу, ГК України не передбачає останнього варіанта. Навпаки, у частині 2 статті 225 ГК України вказано, що законом щодо окремих видів господарських зобов'язань може бути встановлено обмежену відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Згідно зі статті 551 ЦК України, встановлений законом розмір неустойки може бути збільшений у договорі за згодою сторін. Частина 2 вказаної статті передбачає заборону лише на зменшення встановленого законом розміру неустойки. Водночас стаття 231 ГК України наголошує на тому, що передбачений законом розмір штрафних санкцій стосовно окремих видів зобов'язань не може бути змінений.

Надалі важливо відмітити, що проведення кодифікації мало також на меті впорядкування юридичної термінології. Проте, замість удосконалення юридичної термінології, ми отримали термінологічну неузгодженість ЦК України і ГК України. Так, у ЦК України передбачено проценти, в ГК України – відсотки і далі, відповідно, правочин і угода, договір банківського рахунку і договір на розрахункове обслуговування.

В сучасній юридичній та науковій літературі пропонуються наступні шляхи вирішення зазначених та інших колізій між ЦК України і ГК України.

Розмежування сфер правового регулювання між вказаними кодексами. Так, залишити за ГК України відносини в сфері публічного права стосовно державного регулювання підприємництва, а за ЦК України – у сфері приватних відносин. Тобто відносини, які регулюються переважно на приватних засадах, позбавлених будь-якого публічного впливу, повинні повністю регулюватися ЦК України, а ГК України регулюватиме ті відносини, де немає приватної ініціативи сторін.

Узгодження норм двох кодексів із відповідним відсиланням кожного з них до іншого стосовно тих чи інших аспектів регулювання, усунення дублювання, розбіжностей, а також узгодження термінології.

Застосовувати норми ЦК України у випадку виникнення колізій між нормами спеціальних законів (у тому числі ГК України) та нормами ЦК України. Такі норми можуть встановлювати правовий режим, відмінний від ЦК України, лише у двох випадках:

по-перше, за відсутності якого-небудь регулювання цих відносин у ЦК України;
по-друге, коли таке відступлення передбачено у самому ЦК України.

З огляду на викладене, вирішального значення набуває визначення сфер дії і співвідношення ГК України з ЦК України.

Основним положенням, на яке спираються вчені-господарники, є те, що ГК України має значення спеціального закону у сфері правового регулювання тих майнових відносин, учасником яких є суб'єкт господарювання і щодо регулювання яких значення загального закону має ЦК України. Крім того, вказане положення означає, що до господарських майнових відносин, які не врегульовані ГК України, можуть застосовуватись за аналогією відповідні норми цивільного законодавства.

В зв'язку з цим А. Нижний слушно зауважує, що визначаючи співвідношення ЦК України та ГК України як загального та спеціального нормативно-правового акта, автори автоматично визнають поширення на господарські відносини дії ЦК України, нехай навіть як загального (непріоритетного) закону. Проте в такому випадку ГК як спеціальний закон автоматично переноситься до системи нормативних актів, де ЦК України відіграє роль загального, тобто до системи актів цивільного законодавства. А тому на ГК України як спеціальний акт цивільного законодавства поширюється дія пункту 1 та 2 частини 2 статті 4 ЦК України, відповідно до якої основним актом цивільного законодавства України є ЦК України, а інші закони у цій сфері (в тому числі і ГК України) приймаються відповідно до ЦК України [5].

Проте, як видається, немає достатніх підстав вважати ГК України актом цивільного законодавства, оскільки він має свій предмет регулювання, відмінний від предмету регулювання ЦК України. Згідно зі статтею 1 ГК України "Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання". При цьому господарські відносини характеризуються специфічним змістом – поєднанням приватноправових і публічно-правових відносин, що, власне, і дозволяє представникам господарсько-правової концепції обстоювати позицію, згідно з якою господарські правовідносини в силу

їхньої специфіки регулюються окремою галуззю права.

Виходячи з викладеного, можна, як видається, стверджувати, що ГК України є не спеціальним по відношенню до ЦК України законом, а загальним законом у сфері господарювання, який містить комплекс взаємопов'язаних цивільно-правових і публічно-правових норм, які регулюють господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності.

Як слушно зауважує С. Теньков, розмежування між кодексами має проходити не за принципом – “загальний” ЦК України і “спеціальний” ГК України – а у площині конкуренції окремих норм цих кодексів.

Як “загальний” ЦК України може містити спеціальні норми, так і “спеціальний” ГК України може включати норми загальні [6]. При цьому, виходячи з частини 2 статті 4 ЦК України, цивільно-правові норми ГК України не повинні суперечити відповідним положенням ЦК.

Саме такий підхід, як видається, дозволяє визначити сфери дії ЦК України і ГК України і вирішити колізії між нормами Цивільного та Господарського кодексів України на сучасному етапі.

Використані джерела:

1. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
2. Щербина В. С. Деякі проблеми удосконалення господарського і господарського процесуального законодавства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.univer.km.ua/konference/t_2436.doc
3. Оверчук С. Господарський кодекс України: скасувати не можна залишити // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 70-71.
4. Попов Ю. Поняття права господарського відання в рішенні іноземного суду // Українське комерційне право. – 2004. – № 5. – С. 25-36.
5. Нижний А. Ще раз про співвідношення цивільного та господарського кодексів України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=463&print=1
6. Теньков С. Колізії між кодексами: кому надати перевагу? // Юридичний вісник. – 2010. – № 20 (776).

Крупка Ю. М., Мищук В. В. Коллизии между нормами Гражданского и Хозяйственного Кодексов Украины и пути их решения

В статье исследуются проблемы, возникшие на пути согласования норм Гражданского и Хозяйственного кодексов Украины, выявляются противоречия между ними, которые затрудняют их практическое применение. Также предложены определенные практические пути решения указанных коллизий

Ключевые слова: *Гражданский кодекс, Хозяйственный кодекс, согласованность, коллизии, противоречия*

Krupka Yu. M., Mischuk V. V. Conflict between the provisions of the Civil and Commercial Code of Ukraine and their solutions

The article explores the problems with the ways of harmonizing rules of the Civil and Commercial Code, identify the contradictions between them, which makes them difficult to practical application. Also provided are a number of practical solutions to these conflicts

Keywords: *Civil Code, the Commercial Code, consistency, conflicts, contradictions*